РІДНИЙ КРАЙ

Часопись громадська і літературна.

№ 25—26.
Август.
(Серпень).

1911
Київ

Малюнок Опанаса Сластьона.

AY
949
75
54
o.25-26
911
.1
OBARTS

ЗМІСТ: Національна справа в південно-західному земстві. На півдні—вірші *Н. Кибальчич.* Перший мак. (Волинське оповідання)—*М. Гоголя.* Синові—вірші *С. Бердяєва.* Ткацькі вироби Кролевецького Земського Складу.—*І. Матвійчука.* Вісті. Заяче становище—*Гадяцького.* Українське слово й мистецтво. Бібліографична замітка. Сміховина з життя.
МАЛЮНКИ: Ткані чернигівські герби, рушник і жіночий кунтуш.

РІДНИЙ КРАЙ

Часопись громадська й літературна, з малюнками: типи, портрети, краєвиди, будинки, узори і т. ин. Тридцять шість номерів на рік.

5-й рік видання.

„Рідний Край“ містить: статті про громадські справи, звістки з життя на Вкраїні й в инших сторонах, оповідання, пьєси для театру, вірші, відомості господарські, звістки про українські книжки, про театр і инше мистецтво, дописи, оповістки.

Нові умови: рочник $19^{10}/_{11}$ року виходить від 1 декабря (студня) 1910 р. по 1 декабря 1911 р. Часопись виходить з місячним додатком

„МОЛОДА УКРАІНА“

(єдина українська часопись для дітей), з малюнками; містить оповідання, вірші, відомості з світознання, казки, загадки, сміховинки і т. и. Ціна „Рідн. Краю“ з „Молодою Україною“—4 р. на рік, 2 р. на півроку. „Мол. Україна“ **окроме** від „Рідн. Краю“—(12 зшитків на рік)—2 р. на рік і 1 р. на півроку.

„Рідн. Край“ без „Молодої України“—3 р. Ціна обох часописей за границю—на 1 руб. дорожче.

Ціна за оповістки: 20 коп. за стрічку.

Окроме число „Рідного Краю“—12 копійок, подвійне—15 к.

Адреса обох часописів: Київ, Благовіщенська ул., ч. 101. кв. 4.

Редакторка-видавниця ***О. Косач (Олена Пчілка).***

Видавництво „Молодик“

під редакцією ***В. Січовика.***

— № 1. —

Ів. Циба. Думки—лебедоньки. Поезії. Лозова 1911 р. Ціна 20 к.

— № 2. —

Віталій Самійленко. Комерція. П'єса на 3 дії. Костянтиноград 1911 р. ц. 30 к.

Національна справа в південно-західному земстві.

У земських справах на Вкраїні правого берегу Дніпра окроме визначається справа національна.

Слову „націонализм“ в нашій теперішній журнальній мові надано особливе значіння: — слово те стало неначе особливою власністю „союза русскихъ людей“. Вони сами прозвали себе „націоналистами“, а ту назву за ними закріпили й всі инші, — не вважаючи на те, що сій назві союзники надають своєвиде значіння, тим часом як у звичайному розумінню сього слова — *націоналистами* можуть бути й люде належні до всякої иншої нації, всі ті люде, що люблять, шанують і бережуть прикмети своєї народности, своєї прирожденної національности. Отже націоналистом може бути в нашому краю, заселеному розмаітними націями, не тільки затятий „русакъ“, а й заступовець від иншої нації,—може бути (і бува) *націоналистом* і украінець, і поляк, і инший хто.

Своєвидий, мовляв — „спеціфічний“ відтінок націоналізму московських союзників полягає в тому, що сі націоналисти тільки свій націонализм признають єдино-правим, єдино правоміцним у всій державі, отже і в сьому краю; на їх думку, всі инші національності південно-західного краю мають прийти до того, щоб позбутися своїх народніх прикмет, щоб змішатися з народністю „русской“, поринути в ній цілковито. Сьому переконанню й змаганню „істинно-русскихъ“ націоналистів відповідає, звичайно, цілий бажаний їм уклад життя політичного й місцево-краєвого.

Коли-ж у думці своїй і в журнальній мові вирвемося з того залізного пута, що обгорнуло в нас тепер назву „націонализм“, то власне побачимо, що союзницький націонализм зовсім не посів, не задавив усі инші. Звичайно, не треба його легковажити, не треба ховати ні від инших, ні від самих себе, що течія союзницького націонализму таки досить мо-

UNIVERSITY OF TORONTO JUL 15 '10 LIBRARY

гутня в нашому краю, — могутня у всякому значінню: націоналисти „русскіе“ мають волю найвільнішої проповіді своїх думок, мають добре становище, мають і гроші. Вони виробили й зручні способи до значної міри приподобитись і широким кругам внароднім, знайшовши ті струни, на котрих легко грати з успіхом. Все це треба памьятати і, як сказано вище, *не лєковажити*. Однак все ж таки сила й проповідь націонализму „істіннорусскаго“ не заслонила, не переважила до-краю націонализму иншого. Націоналізм, що коріниться в самій природі инших народностей, живе теж — і хоч немає змоги, ні зверхньої, ні внутрішньої обьявлятися широко й потужно, однак не згинув, не затерся, дарма що на протязі цілих віків крайове життя не спріяло йому. Вже сама люта, запекла боротьба союзницького націоналізму показує, що він не має під собою суцільного грунту.

Яке-ж поле одкривається для життя розмаітних націоналізмів у краю, що вступив у нове життя, при новім земськім укладі? Чі земський нововибраний уряд, усі ті нові земські управи, губерські й повітові, чи вони ворожі до окромих краєвих націоналистичних змаганнів, чі вони спріяють їм?

На початку нового земського життя се питання не можна зважити з певністю, особливо в той момент, коли життя всієї Россії немов спинилося на хисткій, непевній кладці — і вся Россія лише напружує погляд, щоб угадати, в який бік подасться та кладка, чі вперед, чі назад...

Що до нашого південно-західного краю, і в окремості що-до розмаітного краєвого націоналізму, по скільки умови для його життя визначаються в новому земстві, то не можна висловити якогось одноманітного спостереження. Київське губерське земство, наприклад, зазначило до сеї пори—помітний нахил до спріяння лише націоналізмові „істінно-русскому“ й повернулося плечима до всіх инших. Але в инших земствах ми того не бачимо, навпаки могли-б указати де-які земства, що з повагою становляться до краєвих національних потреб; коли ми не вказуємо, які саме їх діла показують се, то тільки через те, щоб — „по настоящим временам“—не пошкодити добрим заходам тих земств.

Дай Боже їм змогу робити більше для справедливих краєвих потреб.

На півдні.

Повій, вітре легесенький,
З півночі, з гори,
Та так тихо, тихесенько
Мені говори,—
Що робиться, що діється
В моїй стороні.
Співай тихо, тихесенько
Свої ті пісні;
В виноградах густолистих
Ти не спочивай
І трояндам, олеандрам
Пісьні не співай;
Того паху з померанців
Собі не бери,—
Повій, вітре легесенький,
З півночі, з гори!
— „Я не вію тихесенько,
А вию, гуду,
Бо з холодної півночі
Сюди я іду.
Паху з квітів, що дурманить,
Тут не пить міні,—
Я напився вже морозу
В моїй стороні.
Не співать же олеандрам
Про зіму пісні,
Ні про горе, про вьязниці,
Смутнії, тісні!
І тим буйним виноградам
Я не принесу
Із півночі, із сумної
Кріваву росу!
Не трояндам моя пісьня,
Співана в журбі,—
Все, що маю з мого краю,
Принесу—тобі“!

Надія Кибальчич.

Італія, Оспедалетті, 1910 р.

Перший мак.

(*Волинське оповідання*).

I.

Між полями та лісами витягся широкий житомирський шлях, а над ним звісає з неба сіра пелена осінніх хмар і все темніє; мрачить дощ...

Де-не-де по шляху, над ровами, стирчить сиротою потрощена, обдерта тополя, або верба—безлиста, мокра, наче заплакана, а далі ген-ген збита чередою стерня; місцями чорніє латками оранка, розпочата під озимину.

Все, що цвіло й зеленіло,—марніє, гине, никне;—умірає краса землі...

Доки тільки може сягнути око—порожньо навкруги, сумно, непривітно; осінь.

Пара пузатих заморених шпачків, із стрижаком на бичові, ледве волочуть шляхом заляпаний драбиняк.

Потомились коники—от-от-от пристануть, але чоловік, що сидить на возі, напьявши свитку на голову, все їм піддає охоти,—то батогом помахає, то торкне котрого-небудь, та охриплим голосом погоняє:

— Вйо! вйо! Ану ще трошки!.. гет'ть—гет'ть! а ну-ну, вже недалечко; вдома—обрік, вже недалечко... вйо! вйо!...

На возі, за чоловіком, похнюпилась закутана жінка і клопотько прикриває рядном ще третю людину.

Опріч цеі підводи на шляху а ні душі; крикливі ворони і ті заховались од сльоти.

Мабуть, якесь дуже пильне діло змусило оцих людей вирушити з дому в таку негоду.

Так і є: возили, бачте, свою дочку аж в ліс до німкені, до знахарки, бо тяжко занедужала, і оце вертаються до дому, везуть повну хустку ліків; натомилися, змокли добре,—як то говориться, до нитки; та байдуже, аби-но Господь Милосердний одратував їм одиницю!

На поворітці стало видно ген річку і біля неї хати.

-- Оце вже так як і вдома!—обізвалася жінка і почала очима шукати своєї хати,—ген вона стоїть і димок з комена йде; то Явдоха затопила піч—порає вечерю.

— Пожди-но, бабо, не поспішайся!—ще тут тобі буде.

здається, не одна баюра, а коні ледве ногами плутають!—одказав понуро чоловік.

З горбочка коні трошки підтюпали і якось щасливо проскочили першу калюжу; за те-ж у другій стали на самій середині.

— Вйо! вйо! А-ну візьміться всі разом!.. О-го-го-го-го!..

Потягли коники, шарпнулися що пари і сумно поспускали голови.

Залясхав батіг,—коні не рушили; ото горе!..

Чоловік так і скипів і зашарпав без памьяти віжками: „вйо! вйо!“ гукає;—даремне; він зціпив зуби і з усього плеча, що було сили, ну окладати коненят пужалном, то по стегнах, то по ребрах, часом аж кавкало.

— Ну й коні!—щоб ви виздихали отутечки-о, всі троє разом!.. Вйо! бо я з вас пару повиймаю... вйо!

Як скоро загуляло пужално по короляк [1]), коні знову взялися, але воза не здвигнули і за кожним вдаром тільки здрігались, повертали голови і так дуже жалібно оглядалися свому хазяїнові, мов хотіли спитати: „за що?“...

Заворушилось рядко і з під нього почувся благаючий тихий голос:

— Тату! таточку! ой, не бийте, бо шкода... Голубоньку!.. татоньку!.. вони-ж такі бідні, зморені,—сили в них не стало...

— Мовчи, гад сімокрилий! бо ще й тобі дам!—замахнувся чоловік над рядном.

— Чоловіче!—заголосила жінка, - бійся Бога: тож дитина слаба, опамьятайся!

— А, і ти тут озиваєшся, суко! На ось і тобі!.. Пужално зміряло жіночу спину.

— Ну, та й за що?!

— Щоб не була така цікава!—гримнув він охриплим голосом, кинув батіг на-бік і, підтягши халяви, скочив з воза; а жінка тим часом трошки сплакнула, зітхнувши, і стала надумуватись, якою-б то капостю дошкулити чоловікові за те, що вдарив,—отак як бачите, з доброго дива. Чи не розстогнатись на завтра,—буцім-то заслабла; хай тоді сам дбає коло хазяйства. Що-ж робити! така їх жоноча доля!

— Нічого не поможе, стара,—вже без злости пробубнів

---

[1]) Королі,—гульки на задніх ногах у коняки,—дуже болючі місця. Така бійка пішла од циган, котрих на Волині біля Житомира таки чимало.

чоловік,—злазь, бо не витягнуть коні: геть і маточини поховались! Оце-то загрузли!—хе!

Жінка підтикалась і зсунулась теж у калюжу, думаючи: „хвалити Бога, трохи одійшло йому од серця“...

Знову заворушилось рядно, а враз із ним і та третя людина.

— Мамо, і я злізу, поможіть міні!—промовила вона охлялим голосом,—все-ж таки буде трохи лехче на коні!

— Лежи, доню, тут,—ти не важка...

— Справді хай злізе; як горе, то нема чого панітись!—перебив чоловік і, поки мати зсаджувала дочку, знов узявся до коней,—та дарма...

Тим часом уже й смерклося. Скрізь по хатах бликали сліпаки[1]); инколи то тут, то там озивалась собака.

Дощ пустився на-добре. Що тут робити?..

— Постій-но, стара, тут коло коней, а я піду покличу людей, мовив чоловік; подивився з-під лоба на коні, витяв їх добре батогом і подався на світло. Нещасна худібка здрігнулась і простогнала, а враз із нею ще хтось виснув: ай!..

— Ти може-б, доню, до хати зайшла, заким тато вернуться?

— Ні, мамо, вже тут у-двох пождемо, та хутчій-би до-дому.

— А ти-ж не змерзла?

— Ні, мамо.

Незабаром до воза підійшло троє людей і огледіли кругом.

— І щоб-то було тобі, Андрію, трохи к-собі: проїхав би проз тином без клопоту!—промовив опецковатий чорнявий чоловік, рухливо показуючи де-б-то слід було подорожньому проїхати; другий,—довговьязий, з люлькою,—стояв мовчки та чвакав чоботом у болоті.

— Що це ти, Олексо, кажеш?—то-ж там, мабуть, ще гірше.

— Еге-ж, було гірше, та сьогодня ми як поповозили на кагати[2]) буряки, то геть-чисто розбили дорогу і стало вже тут гірше.

— Хе, як би ж то знаття!..

— Тепер треба підважити воза, та хіба на плечах його виносити, чи що; ходім, там у мене візьмем дубчаків, та до діла!

---

[1]) Маленька лямпочка без скла; ще й досі є по селах.

[2]) Обкопані рівками площі, на котрі насипають буряки, вкривають їх гичкою, соломою, землею; робиться це для того, щоб захистити буряки од приморозків, бо достачають їх на завод часом у пізню осінь.

Принесли дубчаки.

— А ну-мо, хлопці, гуртом!—І бородаті „хлопці“ позакладали дручки під колеса.

— Ра-а-зом—враз! Ще: ра-а-зом—враз!—вигукував Олекса.

Довго сердеги порались коло того воза, аж попріли, поки його витягли з калюжі.

— От спасибі, дай вам Боже здоровья, люди добрі, що не одцуралися стати нам у пригоді; за це не гріх і по чарці випити.

— Але шкальня вже, мабуть, досі зачинилася; хіба у Хведора [1]) візьмем,—відповив Олекса витираючи вид полою.

— У Хведора, то й у Хведора,—приплів довговьязий, далі встромив пальця в люльку, наколупав „венгеру“ [2]) і з повагою заклав його за зуби.

— То вже зайдіть на хвилину до хати,—бо що ж нам тут мокнути,—та таки і повечеряємо вкупі!—попрохав Олекса.

— Хіба зайдем, жінко?

— Про-мене,—ходім.

— Ге, пождіть, а як-же коні?

— Та нічого їм не станеться! звернете на-бік о-сюди під вербу, вчепите до дишля опалки, то вони собі трохи дух одведуть.

— І то правда.

Андрій звернув коні під вербу, вкрив їх і всі пьятеро увійшли в невеличку осілу хатину; в ніс ударив дух від тісноти й кожушиння.

Тільки гостре око могло-б розгледіти хатніх при тому світлі, що йшло від киптявого сліпака, умоцьованого на стіні проти печі.

Олексиха,—невеличка русява жінка,—поралася коло печі, а бабуся Катерина, сидючи на полу [3]), баяла онукам про козудерезу та поколихувала плетяну колиску, в котрій спав мизиний—Анань. Петрусь і Оноприк уважно слухали байку, а найстарший, Василь, майстрував з буряка кабана.

Всі бабині онуки були „що-рочнячки“.

---

[1]) Крамар, що потайки торгував і горілкою.

[2]) Як що небудь стане на перешкоді закурити люльку, то завзятий курець достає з люлькі никотини та закладає за зуби; од того зуби чорніють і кришаться; цей поганий звичай занесли на Вкраїну цигани з Венгрії.

[3]) Піл—широко настелені в закутку дошки, де спить мати з дітьми.

— Слава Богу!—поздоровили хатніх подорожні.

— На вікі слава!—просимо сідати.

— Спасибі вам,—не турбуйтеся!

Вмить пів-ока поставлено на стіл; Андрій розправляв вуса, Олекса тим часом нарізав хліба і розкладав скибки круг миски з бараболею[2]); Олексиха внесла огірочків і стала припрошувати: „зволяйте!“

Олекса частував горілкою; всіх обділив він: баба Катерина хоч як кривилась, а мусіла проте випити чарку, та ще й з перцем; увілляли трохи в мисочку для дітей, щоб вимочували хлібом; чіплялися й до слабої; не забули навіть і немовляткові, що лежало в колисці, голівку помастити, щоб добре спало.

Мало цікавого в тім, як люди горілкою гасять своє горе, та нехай пьють здоровенькі, аби хоч трохи полехчало їм на серці...

І поки батько з матіркою ворожили коло пляшки, їх дочка вийшла крадькома з хати: її кортіло до коней.

Мало не заплакала, сердешна, такі вони стояли нещасні,—обляпані, зморені, збиті; ще й досі не одсапнули, але побачивши її, тихо заржали, наче скаржились на кривду...

В хаті випили горілку, прощались.

— А де-ж це Теклюня?—нагадала мати.

— Мабуть, на двір вийшла,—догадувався батько.

— То тó, певне, вона коло коней!—Господи, як їх жалує!—Ну, бувайте здоровенькі, та спасибі вам.

— І вам спасибі, їдьте здорові!

На дворі було темно, хоч око виколи; дощ стих, повівав вітрець.

— Лізь, стара, на віз та поїдемо до дому!—зовсім весело промовив чоловік і став розправляти віжки.

— А де ти, доню?

— Я тут, мамо.

— Ходи, та будемо їхати.

Посідали; ляснув батіг.

— Вйо!-го-го-го! Не дурно в мене цілу дорогу ніс свербів,—так і знав, що доведеться могорич пити. Вйо, маленькі! приїдемо—оддишете добре; ціла ніч ваша!

— Не конче-то й багато осталось теї ночі... зітхнула,

---

[2]) Картопля.

куняючи, жінка.—„А за те, що вдарив,—думала нишком,—завтра на вечерю зварю йому, замість галушок з салом, куліш пшоняний, та ще й з того пшона, що сусідка звернула за позичене: воно з хрустом і на половину з куколем; а як варитиму, зумисне придимлю страву,—хай знає: не на те він мене брав, щоб отакечки надо мною знущатись!.. Далі повернула думки на хвору дочку, на своє хазяйство та инший жоночий клопіт, а ще далі так її сон зморив, що вже нічого не тямила.

Чоловік тим часом думав своє та жалкував, що цей день і лаявся багато, і бив коні, і стару свою покривдив; треба буде коням доброї паши закинути і соломки підстелити: хай спочинуть, а як буде ярмарок в Котельні [1]), то вже він купить їм грудку солі „на смак". Жінку то вже треба пожалувати, тільки так, щоб, боронь Боже, не подумала, що вона й справді велика мацій! Ну, таки треба її чимсь потішити, бо й на тому тижні він її вдарив, тоді саме, як сварилася за порося з сусідкою; під'юдила, клята сусідка,—каже: „то ще й чоловік у тебе дурний, що не спинить таку язичницю!"—а ще-ж було се при людях, бо збіглося їх тоді на сварку мало не пів-села,—то він і гримнув: „а не підеш ти мені до хати"! і кулаком в очіпок! розуміється, так тільки, для людського ока; жінка заголосила—теж „для годиться"; однак же люди дивувались: „ге, дивіться, якого ляща запалив, аж очіпок покотився!"—Треба, треба чимсь потішити!..

II.

Перша неділя великого посту. В запічку, на тапчані, між подушками, лежить Теклюня, тонка, біла, і сумно дивиться на стелю; коло неї—вьязочка калачів.

На лавці сидять: її мати і баба-бранка, та ведуть свою бабську балачку.

— Та оце бачу я, моя матінко, що дитина нездужає, щось її таки є якась вада, і все бувало питаюсь: що тобі, доню? може, що болить?—„Ні, мамо",—одкаже. Але де там ні, як з кожним днем сохне, марніє, а далі таки зовсім охляла й облягла. За роботою то мені й байдуже,—не конче приглядаюсь до неї,—а як попорала город, потінала конопли, то й

[1]) Містечко над р. Голтвою, або Гуйвою, житомирського повіту.

давай чіплятись до свого старого:—Везім, кажу, її до людей, бо ще вмре, боронь Боже!—Як почала я його наганяти, то якось і надумався.

Попитала я людей,—рають поїхати в ліс до німкині, аж за Буймір [1]).

Вибрали ми з чоловіком гарний деньок, та й поїхали. Але що то, як не має хто талану: тільки що підїхали до Чагарів [2]), то як пуститься дощ, та такий дуже уливний, крий Мати Божа! Що-ж, думаєм: не варто назад ні з чим вертатись: вибрались, вже якось заїдемо!—Та так, чуєте, моя зозулечко, прав нас той дощ, аж поки не заїхали!

От достались ми до тієї німкині і почала я їй розказувати своє горе.

Розказую їй, а сама плачу; дивлюся—і вона плаче.

— Чула і я—озвалась баба,—що вона добра жінка і таки має увагу на бідних людей. Ну, кажіть далі.

— Подивилась вона на дитину, кинула на карти, та й стала вичитувати з книжки, та все так складно,—я й не тямлю переказати до-ладу. Каже,—в лиху годину уродилась твоя дочка, нема в неї талану!

Штирнадцятий рік,—каже,—страждає вона і ти, голубко сива, коло неї.—То це таки правда, бо, значиться, Теклюні тоді був штирнадцятий рік, а оце в мнясниці пішов уже пьятнадцятий.

Далі каже:—ще на світі не було твоєї дочки, як одна лиха людина піділяла вашу хату. А тая людина з себе чорнява і на лівій руці, на мизиному, од серпа рубчик...

— А справді-ж є така?

— Як-же; то Одарка Чимчикова.

— Хе, чи ви бачите! Се-ж що до неї перше ходив ваш чоловік, як парубкував. Та-ак...

— Вона, моє серденько; то-ж як ми, значиться, одружились, то вона нещастя таке виробляла, крий Мати Божа!

[1]) Село серед ліску в житомирському повіті; там,—розказують,—сиділа та удова, до котрої вчащав Кармелюк; Панасюк, Байбуза і Лахман теж любили це глухе село.

[2]) Кущі. За селом Волосів довго не було ліса, оно кущі, бо люди вирубовали деревця на паливо та иншу свою обихідку і лиш за останніх років 50 узявся ліс, та й той вже третій рік як знесли до щенту; однак же те місце зветься, як і ранійш, чагарами.

„Однаково,—хвалилася,—він її не буде держатись, вже я знаю, що зроблю“.—Не дай, Господи, що вже я од неї лиха прийняла!

Геть усе чисто розказала міні німкиня, потім дала корінців, зілля і взяла з нас—за корінці пьять злотів [1]), за зілля—штирі злоти і за карти шість злотів, а „за труда“ нічого не схтіла взяти. Добра вона жінка, дай їй, Господи, здоровья!

— А яке-ж то зіллє?

— Пождіть-но. Подякували ми їй гарненько, попрощались і поїхали назад. Та як пуститься знову дощ, та як взялась дорога болотом, Господи милосердний! от набідувались!.. Були загрузли і як-би не добрі люди, то так-би там у калюжі й заночували! Як ми вже допхалися до-дому,—хоч вбийте, не згадаю!

Прокинулась я вночі і чую: хтось цокотить зубами; думаю собі,—що це таке? Коли загляну я на піч,—аж то моя Теклюня так трясеться! Що тобі таке?—питаю. —„Ой, мамо,—каже,—холодно... У-у-у, як холодно“!..

Вкрила я її хожухом, лягла, і сон вже мене не бере, і усякі думки лізуть у голову...

Лежу я, прислухаюсь, і тільки що стала дрімати, аж чую,—кличе: мамо! мамо!—Чого тобі, доню?—питаю.—А коні в стайні?—В стайні,—кажу.—Ой, мамо, як-би на них подивитись.—Спи, доню,—кажу,—нехай вже завтра вранці подивимось.

Знов я задрімала, а вона й ще кличе.—Чого?—питаю,—може в тебе що болить?—А вона міні:—чуєте, мамо, як тяжко стогнуть коні?—Де?—питаю,—то тобі так здається; спи, доню!

Де там!—вона все єдним тягом говорить, та так чудно якось,—швидко...

Я вже й не сплю, слухаю.—Коли це вона:—„Тату, голубчику, не бийте їх, прошу вас! краще мене бийте!.. Ох, Боже-ж мій, Боже, які вони збиті!.. Мамо! Подивіться-но, як вони плачуть“!..

Та як стала голосити та квилити!...

Я злякалась і чоловік прокинувся, встав, прислухається, а далі каже:—світи, жінко, газ, бо вмірає!

Засвітила я, іду до печі, а дитина червона, аж пашить, і все кидається.

Стала я їй класти до голови холодну воду, та якось

[1]) Злот - 15 копіюк.

полехшало, хвалити Господа; таки вона й заснула собі. А губи, чуєте, геть їй спалило! Та так, знаєте, все їй то холодно, то знов гарачка дуже силна! А як вкине її у гарачку, то почне говорити, та ще так уміє якось жалібно, аж за серце хватає! Я, бувало, плачу, а чоловік теж слухати не може і зараз тікає з хати. Та все, було, більше про коні вона говорила ..

— Любить так коні?

— А що-ж! тож вона сама їх викохала: і пасла, і напувала, наче хлопець, та ще й гриву їм заплітала.

— Ах, серденько моє кохане!—тішилась баба.

— Та так, моя матінко, дойняла вона чоловіка тими кіньми, що, часом, вночі з просоння сам кричить: „ой, тату, не бийте коней!“ і вилається добре.

—Ну, а що-ж зіллє, чи помогало?

— Варила і напувала, та ще, знаєте, корінці якісь такі чудернацькі,—наче пипочки і такі масні; а зілля одно драбчасте, друге—з дрібненькими листочками; відколи живу, не бачила! Але що-то як не йдеться на талан, то й зілля не помагають!..

Після знову возила її у Червону [1]) до жидівки [2]),—і ся дала зілля і „соснове масло“ загадала пити, тричі в день по чарці. Робила все, що сама знала і що вже люди раяли,—та нічогісенько не помагає!

Докучили їй, мабуть, ці ліки, бо як нагадаю про яке зілля, то дитина мало не плаче:—„ой, змилуйтесь, мамо!—не хочу я вашого зілля“... То я її прошу:—випий, доню, хоч капелинку, може тобі полегчає!—Ні,—та й годі.

Нараяли нам знову повезти її у той красний хрест.

Поїхали ми. Дохтур огледів її: притулював якусь трубочку до грудей і до спини, та слухав; постукав то там, то там, і покликав другого; той теж послухав, постукав, та про щось вони собі нишком поговорили і почали мене лаяти.

Особливо один дуже сердитий; як тупне ногою:—Пачіму ты, бабка,—каже,—раньше мні ні прівазіла їйо? Як можна, штоб до сіх пор вона страждала“!.. і далі. . Я зляку не знала куди дітись, плачу, а він уже роспитував якусь молодицю, бо хворих тоді було—сила. А той другий дохтур каже: „Жалько міні тебе, що не можемо лічити твою дочку: вже по не-в-часі; їдь собі з Богом“!..

[1]) Містечко житомирского повіту.

[2]) Знахарка.

Бачу я, що там все бігають панянки, повивьязувані у білі хусточки і червоний хрест у кожної на хвартушині. Я до них: перестріну котру-небудь, та й вклонюсь.—„Ген дохтур“!—покаже і поспішає далі. Я—просити, благати...—„Нема времья!“—одкаже.

Нічого робить,—кажу до свеї,—ходім.

Вийшли на подвірья, аж бачу: біля других дверей теж стоять люди; підійшла, питаю: що тут?—Кажуть: гаптика, де лікарства видають.

Я й туди вклонилась; але одсилають до дохтура; бачте,—тому тільки дається лікарство, хто принесе від дохтура папірець якийсь-там.

Бачу я крізь сльози: кожне виходить з тієї гаптики, та й несе лікарство, або в пляшечці, або й так собі в папірець загорнуте; розказує цікавим, а ми стоїмо наче дурні, та плачемо обидві... Та так тоді, моя матінко, ні з чим вернулись ми до-дому!..

— Ет, що ті дохтурі розуміють! їм вези здорову людину, то вони лічитимуть, а з хворою хоч і не показуйся! Та ще й до того—не тямлять по-людськи слова мовити, бо почни розказувати своє горе, то й кричить: „да я тібя ні об тім дапрашіваю! гаварі діло, глупая баба!—Звісно, як москалі.

— І тепер сама не знаю, що міні робити... Ох, витягли з нас ці ліки останню копійчину—і хоч-би трохи помоглось...

Здається,—за гарачий би камінь ухопилася, коли-б-но дитині полегчало хоч кришечку!

В мене серце болить дивитись, що вона так мучиться...

Вже ми і акахвиста годили в попа і маслосвятіє робили і до кринички свяченої її возили і де що хто раяв—усе, все робили,—та так як бачите: нігде не можемо знайти їй ратунку!..

Хтіла-б ще говорити мати, та скривилася і заплакала.

— Ой, мамо, не плачте!—не завдавайте міні жалю!..—промовила слаба і на її очах заблищали сльози.

— Як же міні, доню, не плакати, коли ми такі нещасні!.. Иншім людям в горі то або сон такий присниться: зьявиться Миколай чудотворець та скаже—„те і те зроби, то вичуняєш“; або пошле Господь доброго чоловіка, натхне його, щоб добре пораяв,—а ми скрізь шукали ратунку і нігде його но знайшли!.

— Що-ж, мамо, робити, як уродилась я в лиху годину!.. мабуть, нічого вже міні тепер не поможе..

— Чом ти, серденько, не їси калачиків?—спитала плохенько баба і погладила дівчину по голівці.

— Не хочеться, бабуню..

— Що-ж в тебе болить, моя ягідко?

— Нічого не болить.

— Де там нічого!—обізвалась мати,—як уже, простіть, кров стала показуватись!.. Ох, немає надії...

— Ой, мамо, не хочеться вмирати!..

— А що-ж, доню, робити, як ти уродилась у лиху годину, та ще й недобра людина на нас все копається!.. голосила мати.

— Пождіть, моя перепеличко, не ломайте її надії: „та воскресне Бог і ростопчуться вороги Його!“—стоїть у писанні. Иноді Бог пробує чоловіка, чи в горі буде Йому покірний, як в радощах, чи—одвернеться. Адже було так, що з Божої волі немощні зцілялися.—„Окропиши мя исопом і очищуся; омиши і наче сніг той убілюся“...

Покиньте ви і знахорів і дохтурів,—однаково помочі не було,—та складіть всю свою надію на Господа Бога. Може памьятаєте Настю Селехвонову, царство їй небесне?

— Еге-ж! пером їй земля!..

— То вона теж була заслабла, і оце, не перед вами кажучи, кровлею кашляла. Що то вже вона потратилась на усякі ліки, ай-йай-йай! і хоч-би на мачинку помогло! А далі, бувало, як зайдеться, то,—шануючи Бога й вас,—аж блює кровлею; думала вже й вмирати. От, лежить вона якось на полу, таки вже смерком, і голосить: „ой, на кого-ж я покину діток своїх дрібненьких, скоро Господь до себе покличе? Хто-ж їх догляне, нагодує, хто білу сорочечку в неділю дасть? Хто навчить сиріток Бога почитати, людей добрих поважати?“... Аж одчиняються двері і—шасть у хату дідок старесенький, борода сивесенька до пояса; дибле, на костур зпирається і над хворою зхиляється.—„Не журися, молодице,—шамкає,—молись Богу та надійся на Його милосердність, щоб послав тобі сили дотягти до весни. Як-же скоро зацвіте коло твоєї хати перший мак-видюк [1]), то поспіши його зірвати, поки ніхто його не бачив, та гляди, щоб захопила найперша, а зірвавши, стань на схід сонця і примовляй так. Та й навчив її, як примовляти.

[1]) Самосійний дикий мак.

— А як же він казав примовляти?—спитала хвора, а очі їй аж горіли.

— Та воно довге, доню!

— Нічого! Прокажіть, бабуню, голубонько, нехай я почую!..

— Ну, добре,—отак сказав примовляти: „На схід сонця, за девьятю лісами, під девьятю дубами росте корінь—девять сил. Святий Оврам на це зілля орав; свята Варвара його садила; Мати Божа слізьми росила, в йому дитятко-маленького Сусика, купала, немощі сціляла і нам вживати зволяла—од чорної слабости [1]), од уразу [2]), од підливу [3]), од підвію [4]), од дання [5]).

Мак-видюк, ти по цілому світу блукаєш і все знаєш; іди мак-видюк на схід сонця в зелену діброву; за дібровою—річка, через річку кленовий міст,—на тому мості стоїть золотий престол. На престолі Мати Божа сидить, на руках дитятко-маленького Сусика держить, золотим яблучком забавляє. Упроси мак-видюк Мати Божу благословити зілля, корінь девьять сил знайти, в добрий час копати, свою слабість сціляти. Амінь“.—Прокажеш тричі Херувимську, тричі Богородицю і тричі Отче наш. Той маків-цвіт сховай за пазуху, а на другий день до схід-сонця йди на тще-серце в ліс, шукати зілля—девьять сил. Лист на йому, як на хронові, тільки не полискує, бо пухом укритий, мнякенький; посередині стрілка вершається соняшниковим цвітом, а корінь грубий просто в землю йде; навкруги пасемки, наче тріски. Викопай те зілля, звари його в поливьяному горщикові по печеві [6]), напийся тричи на-вхрест, та за кожним разом примовляй: „а що пью я благословенне зіллє, корінь девьять сил, у перше,—вдевьятеро сили прибуває; і так само—у друге, втретє, то й вичуняєш, небого“. Та так не знать відома, куди й подівся той дідок: наче туман вітром розвіявсь...

[1]) Падуча, спилежня.

[2]) Ураз—uterus. Досьвідчені баби-бранки під цім імям розуміють різні жоночі хвороби uterus'а і щасливо їх лічать зіллями та шепшами. Думають, що ураз може „вирости“ не тільки у жінкі, а теж і у чоловіка. Ураз—таємнича істота, як от віспа, кір і т. и., він може стати паразитом тіла, може розсердитись, змиловатись; од уха до уха переходять легенди про ураз. Недотепні баби та хитрі знахорі своїми ліками багато роблять хворім лиха і розказують різні страхи про той ураз.

[3]) Підливлють хату тою водою, що обмили мерця.

[4]) Як підвіє вихор.

[5]) Як дасть хто чари в страві, або в горілці.

[6]) Як вийметься з печі хліб.

Але не її талан був діждатись того маку, бо якось зараз во водохрещах лишила сирітками діток своїх дрібненьких!

— Чи ви бачите!.. Чудно... Що-ж до себе має мак?

— Як-же! то-ж мак видюк, тож—велика мація! бо колись-то ним Пречиста Діва заквітчалась, а опісля давала гулятись маленькому Сусикові, замісць цяцьки.

— Ге, а я не знала... Як ви думаєте, чи не спробувати-б Теклюні?

— Ба попробуйте, може як-раз натрапите на поміч.

Теклюня увесь час слухала і пильно дивилась на бабу; серце колотилось, мов пташечка в сільці.

— Ох, бабуню-серденько! як-би мені дочекатись першого маку та спробувати, бо так міні забажалося жити!..

— Спробуєм, моя рибко, а ти благай Господа, щоб весни діждати, та щоб той цвіт тоді зірвати, поки його ніхто з чужих не вгледів.

— А ви-ж мене, бабуню, навчите того примовляння?

— А як-же! навчу, навчу,—аби пойнялася!

— Ой, я поймуся! так буду слухати пильно!

— Ну, й добре, я тобі проказуватиму, поки навчишся!

Повеселійшало в хаті, бо всі троє цупко вхопились за думку про урочий мак і всю свою надію склали на чудо.

III.

Остатній тиждень великого посту,—Страсти Господні.

Кожного дня рано і над вечір дзвонять дзвони—скликають людей до церкви, каятись Богові в своїх гріхах, сповідатися, щоб, запричастившися, з чистим серцем розговітись свяченим яєчком та споживати на добре здоровья ковбаси й паски.

Річка очистилась од криги, позлазив сніг,—оно́ лишився в глибоких долинах та по ровах, марний, почорнілий...

За річкою зеленіли вруна.

Сонечко голубило землю ясним промінням, то й почала з землі виглядати молода травиця, кропивка; по-під вікнами де-не-де повилазили з жовта-зелені півники. Запахло весною. Весело цверінькали горобці.

А Теклюня лежить в подушках, та вже сама й не підведеться; тільки й думки в неї за мак-видюк!

Ходили люди слухати Страсти Господні, свічкою пови-

пікали хрести на білих сволоках та на одвірках, „щоб нечиста не приступила“.

Настав і Великдень. Дзвонять в усі дзвони, та чути, як співають: Христос воскресе!

Люди радіють, христосуються; кожне причепурилось, кожне має при собі крашанки, як не в хусточці, то в кишені.

На вигоні заводили ключа[1]), гуляли в городка[1]) і аж до хати було чути, як дівчата виводили: „хожу вкруг городочка“!..

А Теклюні й байдуже.

— „Вийди, вийди, моє серденько“!.. доносилося з вигону, і далі:

— „Я не вийду, моє серденко“!..

Діти пищали на вербових пищалках, хтось грав на сопілці.

Після провід зацвіли—блакітний сон, куряча сліпота і всякі инші весняні квітки. Річка вкрилася жовтим лататтям, білими лілеями; під ними весело плескалась на сонці рибка, у вечері-ж скреготали жаби, пахло татарським зіллям.

Вже й садочки перецвіли, а Теклюня лежить і молиться: благає всіх святих, щоб дочекатись того маку!

Часом вона як закашляється, забьє її дух і в очах потемніє, то й бачить, як до неї скрадається смерть з косою, страшно скалить зуби, закинувши голову назад, і простягає холодну, кістляву руку: от-от-от ухопить душу! Аж серце замирає, очі плющаться самі-собою, і так стане чогось дуже жалько... тоді і маку вже не треба... А там і знов одпустить.

— Мамо, а чи ви зсапали вже бараболю?

— Уже, доню; вже й підгортаю.

— Ой, голубонько-мамо! змилуйтесь,—не позсапуйте маку!

— Ні, доню, я його так гарненько підгорнула,—нехай хутчій розцвіта!

— Багато його, мамо, в нас?

— І-і,—сила! ще ніколи так не вродив!

Аж усміхнулася слаба, але її очі зоставалися сумні-сумні...

Матір теж кортів той мак і вона доглядала його ще краще ніж бараболю і часто тішилась:

— Чуєш, Теклюню, а мак уже такий гарний, вже й значки є: швидко пупавки повикидає!

— Ох, мамочко, дуже трудно! Боюся, що не дочекаюсь я маку... Так міні млоїть коло серця і духу не має!

[1]) Весняні хороводи.

— Бо ти, доню, нічого не їси, то й охляла зовсім!

— Ой, що-ж я, мамочко, зроблю, як нічого в душу не йде!..

Треба було дивуватись, як оце вона досі ще жива, бо так висохла, та збіліла, що віддаля здавалось, наче на подушках нікого немає,—оно лежать там чиїсь очі і—то засвітяться світлом надії, то гаснуть; одкривається тоді в них глібока, страшна безодня жалю і муки...

— Мамо, а мак не цвіте?

— Швидко, доню, буде: вже пупавки повикидав,—та так дуже рясно! Десь змилувався Господь над нашою недолею! Думаю, не завтра—після-завтра—розцвіте!

Аж усмінулася сердешна хвора і знову почала благати небо.

В ночі, якось проти неділі, Теклюня закашляла й зайшлась.. Потемніло їй в очах, загуло в голові, і бачить вона, як смерть потихенько скрадається на-вшпиньки до неї; застукало серце наче молоток.

Смерть простягла кістляву руку і наче кліщами обхопила її холодними пальцями за ноги, далі випросталась, розмахнулась гострою косою ..

До горла слабій підступили сльози; вона зціпила зуби, боїться крикнути, бо знає те, що як роздзявить рота, то смерть ухопить душу, та й по всьому... Жаль стиснув її за серце, а смерть закинула назад голову, поклацала зубами і зникла...

— Вставай, доню, та ходім на город мак рвати, бо ще хтось нахопиться!—будила мати дочку вранці.

— Уже?—спитала тихо дочка і просіяла.

— Ай, я тобі кажу,—такого там досі маку розцвіло, що й бараболі не видко!.. Я ще вчора вгадувала, що сьогодня має конечне зацвісти!

Мати обгорнула слабу в рядно і наче малу дитину,—така була лехка,—винесла з хати на подвірря.

Був це чудовий заранок дня; такі ранки можливі тільки у нас на Вкраїні, по селах. З-за клуні, з-за причілка, показалось як жар червоне сонце; воно потихесеньку випливало на небесну блакіть і щедро позолотило промінням верхи від хаток, садки, річку та церковні бані з крестами на молодиках.

То тут, то там схилявся над криницею скрипучий журавель і коли підіймався в-гору, жвава рука вродливої селянки зчіплювала з гака повне відро холодної джерелової во-

ди; мент—і відра вже похитуються на мережаному коромислі. Хлопці верхи повертали „з ночі“ і брязчали залізні пута.

Озивалась усяка свійська птиця та товарина; гнали галасливу черідку; пташки на гіллі розпочали свою що-денну балачку.

Над головою клубочком вився жайворонок та срібним дзвоночком виводив веселу пісьню.

Теклюня аж очі заплющила, так ясно сяяло сонце, стільки було різних згуків; давно вона сього не бачила зблизька, не чула, і проти волі поводила очима навкруги. І диво: все оце добре знайоме, рідне, близьке,—все аж до найменьшої кузки, що стрекоче в бурьяні,—удавалось їй наче чуже, далеке, хоч і дуже втішало.

Мати потихенько перелізла на город і перед очима зхвильованої слабої повстала чарівна бажана мрія, чи дійсність,—вона не тямила:

Підгорнуті сапою, стоть кущі драбчастого, з-темна-зеленого картоплиння, а по-над ним привітливо усміхаються тисячі-тисячів кріваво-червоних благословенних квіток, на тоненьких волохатих молочно-зелених стебчинах. Сонце ще не встигло випити росу і вона іскриться по зеленому й червоному дорогоцінними алмазами та переливається з колєра в колір; де-не-де тріпоче вохкими крильцями лехкий метелик.

Теклюня була щасливійша над щастя: дочекалась таки макового цвіту! тепер вже не посміє до неї приступити смерть, бо вона примовить на мак, знайде зілля девьять-сил і буде жити аж до скону!

Мати піднесла її до найкращого, найрясніщого куща і помогла зірвати квітку; вже й тремтить тая квітка в тоненьких, висохлих рученятах, а охлялий голосок щасливо примовляє:

— „На схід сонця, за девьятю лісами, під девьятю дубами“...

Коли се за ними зашелестіло і хтось озвався з-за плечей:

— Добри-день, тітко! Це й ви по квітки? – от добре! А я вже й віночка сплела: ось подивіться-но, який гарнюній!..

Теклюня жахнулась, повернула на той голос свої очі; глянула й мати,—та й пополотніла...

До них поспішала заквітчана Олянка, сусідчина доня: вона весело й привітно усьміхалась, але потім спинилася за кілька ступнів, здивована. Чим-же вона так вразила їх, що

не відповіли на привітання і дивляться на неї так вороже?— цікавилися сірі очі.

Обличча Теклюніне дуже змінилось: стало біле-біле; уста їй сціпило, а очі з зажаленою заздрістю прикипіли до Олянчиного вінка, та все поширялись, темніли... В грудях бухкав погамований кашель.

— Мамо!—горнулася хвора, здрігаючись,—мамо! по квітках стелеться ладан,—аж жовто, аж душить... ох!.. смерть прилетіла, клацає зубами... Он—косу зводить... Мамочко, ратуйте!.. Обороніть од смерти!

— Де, доню, смерть? Господь з тобою!– оглядалась мати.

— А ген!.. і квітки розбіглись... тікаймо!.. Так жахалась Теклюня; далі тяжко зайшлась і підвела очі.

— Ох, сухото моя! конає дитина!..—заголосила мати; хтіла забратись до хати, та помлоїло їй ноги і вона опустилась на землю і затаїла дух. Вона пильно вглядалася в доччине обличча, мов-би не йняла віри, що дівча справді конає. Аж ось Теклюніні очі стали наче шлянні, а на обличча і на всю постать смерть накинула якийсь вираз поваги й невимовного смутку.

А ранок сяяв такий чудовий; в небесній блакиті співали жайворонки...

Михайло Гоголь.

Синові.

Вернувся ти, сину,
На рідну Вкраїну,
Де Київ, Дніпро, славні гори;
Почуєш ти знову
Там любую мову,
А батько загине твій хворий:
Надірвані сили,
І зімність могили
Обхоплює біднеє тіло...
Не можу я встати
І мушу конати,
Де стільки вже серце терпіло,—
Неначе з Москвою
Цією чужою
Звьязали міцнії кайдани,

Звьязали до віку,
Самі чоловіку
Приносячи муки та рани...
Ох, гірко самóму,—
Я рвуся до-дому,
До сина, на славну Вкраїну...
Рве жаль мою душу:
Зостатися мушу...
І тут на чужині загину!

Москва, 1910 р. **Сергій Бердяєв.**

Ткацькі вироби Кролевецького Земського Складу.

Чернигівське Губерське Земство, в Августі сього року, вітаючи в Чернигові Царя, осягло значного щабля самоозначення: своїм коштом впорядило чимале народнє представництво, з усіх своїх повітів, і виставку своїх місцевих виробів. Правда, представників своїх вибірала повітова людність не сама, а влада адміністраційна, та се вже від земства не залежало. У всякім разі, ті виборні, зїхавшися з різних чернигівських місцевостей, побачили один-одного яко заступовців розмаітних частин своєї країни, а виставлені домашні вироби кожної місцевости ясували собою і розмаітні економичні умови життя, та етнографичні особливості кожного повіту.—Чернигівська-ж губернія, що-до сього, доволі різноманітна. Простягаючись великою стягою з півночі на південь, вона має на своєму просторі різні національні й етнографічні особливості:

У північних повітах чернигівської губернії знаходимо чималу іноплеменну примішку. Так у Суражському повіті є коло 66-ти процентів білорусів і 11 проц. великорусів; у Новозибківському повіті є 30 проц. великорусів, а в Стародубському 22 проц. В сих же повітах, включаючи туди й мглінський повіт, є чимала примішка й білоруського племени.

У південній частині годиться згадати з іноплеменних—ніженських греків та борзенських „прусів". Греки оселилися в значнім числі в Ніжені ще за часів Б. Хмельницького. Однак, не вважаючи на те, що греки орудували великими капиталами, та користувались магдебурським правом, що мали

№ 1. Герб Чернигівський (тканий).

свою церкву й школу, вони прилучилися до життя місцевої людности, української, й цілковито змішалися з нею; втратили свою мову й говорять тепер по українському. Поверх 400 тисяч карб. з їх громадського капиталу перейшло до ніженського магистрату, (місцевої Думи).

На степах, що належали колись до козацької військової армати, оселилися за Катерини 2-ої кілька слобод німців („прусів"); тільки-ж з їх самі лютеране (2,38%) не забувають і німецької мови,—хоч все таки добре знають і українську,—а католики (1,09%) мають за свою родинну мову тільки українську.

Опріч сих примішок, вся велика просторінь чернигівщини з-давен заселена племенем українським; хоч, як і всюди, знаходимо навіть і в південних повітах чернигівських де-які дрібні етнографічні одміни.

Всі ті особливості відбилися на етнографічній і кустарній виставці, спорудженій чернигівським земством під час Царевого приїзду.

№ 2. Герб Кролевецький. Обидва герби, в числі 15-ти гербів Чернигівських повітів, були виткані в ткальні при Кролевецькому Земському Складові. Узорчата рама внизу, така як при № 1-му,—була при всіх гербах. (Див. замітку „Ткацькі вироби Кролевецького Земства").

З огляду на те, що з виставкою треба було поспішатись, та й випала вона саме в робочу пору, трудно було сподіватись доброї споруди; тим часом дякуючи напруженому завзяттю земства, справа вийшла гаразд. Найбагатіш і найрозмаітніш показано було кролевецький повіт (з середньої частини губернії). Залишаючи на боці, до иншого часу, Короп, Понорницю та инші місця сього повіту, що добре були показані на виставці, подаю тепер докладніші відомості тільки про Кролевець. При тім, здається міні, не завадить подати де-які відомості про саме це місто.

Кролевець—місто не дуже давнє в нашій історії. Початком йому був замок польського королевича Владислава. Замок той засновано в 30-х роках 17-го віку, для пробування в йому під час королівських ловів; разом з тим се мала бути й „фортеця" (твердиня) на московській границі.

Після польської господарки, що мала на меті переважно плюндрування лісів для добування поташу, почалось тут своє місцеве господарство, засноване на хліборобстві, скотарстві, бжільництві; за яким часом зовелося багато й винниць. Рівно

№ 3. Рушник, витканий Кролевецьким Земським Складом. На сьому рушникові подавано Цареві хліб-сіль у Чернигові.

часно з сим оповіщено було в Кролевці й ярмарок, що невзабарі набув великого значіння; ярмарок звичайно стояв з місяць і давав кролевчанам засоби до життя на цілий рік. Коли-ж сей ярмарок було скасовано, то Кролевець зайнявся з-осібна ткацтвом.

Черниговське губерське земство давно дбало про кращий побит своєї людности. До речі сказати, з його руки вийшла думка про селянський банк. Коли-ж чернигівське земство задумало підтримати найвидатніші вироби домашні, то спинило свою увагу на Кролевці і в 1895 р. заснувало тут „*Кустарно-ткацький склад*“, з оборотним, (обіжним), капиталом у 2,400 карб. Той капитал через два роки употужнився ще на одну тисячу карб. Завданням складу було давати матеріяльну допомогу ткачам та ткалям: їх наділяно дешевою сировиною, запроважувано удосконалені верстаті та инші пристрої, показувано, як і робить на їх. У 1910 році, як знято було річ про те, щоб залишити склад, повітове Кролевецьке земство переняло його на себе, за 12 тисяч карб.

Рочного обороту кролевецький склад робить коло 40 т. карб. Цифра ся не велика про Кролевець, бо в йому працює поверх 2,000 верстатей, що виробляють на $^1/_2$ миліона в рік рушників, скатертів, хусток то-що.

В Кролевці є теж опрічний великий склад ткацький п. Рин-

№ 4. Лляний кунтуш з срібними квітками, витканий Кролевецьким Земським Складом. Сей і другий кунтуш, такого-ж крою, вишиваний, по шовковій тканці шовком,—подано було на ралець Царівнам. За зразок для обох сих кунтушів став той кунтуш, що належав гетьманші Скоропадській (Апостолівні) і переховується в чернигівськім музеї імени В. Тарновського.

ді; має відділи в Харькові й Полтаві. Та коли п. Риндя, маючи на увазі виключно свої торговельні інтереси, дбає тілько про найбільше покупний крам, такий, що на його він спостерігає більший попит,—земський Склад, з огляду на свої завдання, згромадив біля себе найкращих у місті ткачів і виробляє цілком мистецькі речі, такі, що на їх не спроможуться инші торговельні склади. Правда, між де-якими речами, що, на прохання губерського земства, постачили на виставку склади земський і Риндін, сливе нема різнації, та все-ж таки в чернигівській урочистості під час Царського приїзду земському

складові довліває чимала роля,—сей бо склад виткав на тріумфальну арку величезну ($10^1/_2$ арш. завдожки) стьожку з золотим привітальним написом: (літери були в гарній кольоровій обводці українського стилю); склад теж виткав з мистецьким додержанням кольорових переливів усі 15 повітових гербів,—під ними були пошиковані в лави, для зустрічі Царя, виборні від 15 повітів чернигівської губернії; Земський склад виткав гарний рушник на те блюдо, що на йому голова Губерської Управи підніс Цареві хліб-сіль. Царівнам Земство подало на ралець два кунтуші: один—лянний з сріблянними квітками, витканий у майстерні Кролевецького земськ. складу, другий кунтуш був вишиваний,—теж у Кролевці,—білим шовком по блакітній шовковій тканці. За зразок став кунтуш Гетьманші Скоропадської, Апостолівни: сей староцавній кунтуш переховується в Земському історичному музеї в Чернигові.

З огляду на той короткий час, за який Склад постачив усі оті речі, з огляду на ту чудову, цілком мистецьку роботу, якою визначився особливо кунтуш, треба признати Складові велику зручність і досконалість. І можна тільки пожалкувати, що Земство не дбає за поширення відомостей серед громадянства про свій Склад. Навіть сами земці були приємно здивовані, несподівано побачивши мистецьку роботу земської ткальні. Тепер надходять до Складу значні замовлення. Кролевецький повітовий маршалок п. Соломка, кажуть, замовив уже для церкви шовкові ризи з сріблянними квітками. У добрий час! **Іван Матвійчук.**

Кролевецькі ткацькі вироби дуже відомі на лівобережній Україні; їх часто можна побачити на ярмарках у Полтавщині й инших місцях. Єсть між ними й доволі гарні,—рушники, скатерті,—але більшість дуже строкаті й грубого малюнку, „фабричного“ смаку.

У всякім разі видно, що взорчасті ткацькі вироби міцно вжилися в Кролевці: коли-ж тепер на се ремество звернуло увагу й Земство Кролевецьке,—завело свою майстерню,—то можна сподіватися, що „Склад“, за прикладом Земства Полтавського, додасть кролевецьким тканим виробам, заснованим на українських зразках, більш мистецького смаку.

Примітка Редакції.

ВІСТІ.

Страшне втікання. В Москві один арештант утікав при надзвичайно страшних обставинах. Коли він вибрався з туремної камери, то сховався в „покойницьку“, де на той час лежав мертвий арештант: утікач вліз у труну й ліг поверх мертвого, накрившись тим самим покривалом. Лежав, затаївши дух, чув, як його шукали, заглядали навіть і в покойницьку, але не бачивши нічого опріч труни, пішли геть... Перебув страшну годину, ледви видержав, бо до всього страхіття—тіло вже гнило і дихати в труні було дуже тяжко... Вибравши придатну годину, утікач непомітно вийшов з покойницької й з туремного двора. Однак всі муки не придались ні-на-що, бо втікача потім таки вловили, як він сідав на поїзд, щоб виїхати з Москви.

„Лѣсные братья“. Під такою назвою згуртувалася була в Саратівській губернії розбійницька ватага: туди вступило багато й дуже молодих хлопців, що начиталися „Пінкертонівських“ оповіданнів про всякі надзвичайні пригоди. Участників шайки половили; над ними був суд; винесено присуд дуже тяжкий: 5 душ присужено до смертної кари, инших до каторги і довголітньої турми. Обвинувачені зустріли присуд спокійно, проміж присутніми-ж слухачами судової розправи счинився крик і плач.

Голод. На Сібірі, в губерніях: Томській і Тобольській, в губерніях по середній течії річки Волги, обьявився великий недорід, бо від тяжкої спеки все погоріло (а прилаштування до штучного поливання в тих сторонах нема). Нема чого їсти ні людім, ні скотині. Навіть багаті селяне стають убогими, збувають усе за безцінь (коні, корови—рублів по 10, або й по пьять). Ідуть світ за-очі, хто може. Багато помірає з голоду.

Заяче становище.

„Ка́къ воздухъ свобо́денъ въ отчизнѣ моей!“

(Украинскія мелодіи, Н. Маркевича, 1831 г.).

Багато доброго говориться про курси для учителів. Та воно й справді, багато чим учителі доповнять під час курсів свої, сказати по щирості, не дуже великі „познанія“, багато

прокинеться в їх нових, свіжих думок; опріч того,—зійдуться люде, мовляв, однієї „професії“, поєднаються між собою, обміняються думками, досвідом. Пошириться світогляд, пошириться товариське самопізнання,—і учитель, отой наш приборкамий, затурканий „сельскій учитель“, неначе підросте, неначе трохи одпустить ті приборкані крила!..

Це все так. Так воно було й з сьогорочними полтавськими учительськими курсами. Під'учились, оживились, окрилились ми. Але... для де-кого з участників полтавських учительських курсів сього року—виникла й халепа, та ще й не мала́!

Десь чієсь око, чи ухо, постерегло проміж учителями-курсістами за́родок якоїсь „крамоли“; власне, неначе-б то десь підслухано було бажання купки учителів згуртоватися між собою в якомусь ближчому духовному поєднанню, на користь своїй свідомій учительській праці.

Ну, сього було досить! Хоч воно десь там у людей бувають цілі „педагогічні товариства“, „учительські спілки“ й таке инше, але то „в людей“; а в нас це вважається- „преступною організацією“, розбійницькою шайкою, що має на думці струснути державні стовпи й підвалини, а може й хижо напитися чієїсь крови.

Ото-ж не знаю, чи й ще-кому з полтавських учителів „змололося“, а тільки на нас, гадяцьких учителях, таки й добре окошилися підозріння непрошених „опікунів“. Наїхали в гадяцький повіт „дядьки“ в синій одежі,—цвіту „bleu gendarme“,—перетрусили багатьох учителів—і в наслідок того струсу вигнано було 5 душ сільських учителів, вигнано в потилицю „без всяких разсужденій“, хоч і без всякого поводу,—бо сказать би, слід було вигнати „по результатамъ обыска“, так і не знайдено-ж було в тих учителів нічого „такого“: знаходили українські книжечки, що зовсім вільно продаються въ книгарнях, наприклад примірники журнала „Світло“, або Грінченка—„Якої нам школи треба“, чи „Перед широким світом“ і такі инші. „Тѣмъ не менѣе“ всіх учителів, власників сих „крамольних“ книжечок,—повиганяно, як той казав, на всі чотирі сторони. Іди, куди хоч!.. А куди підеш? куди приймуть того посоленого зайця, вигнаного учителя?..

Ото-ж „непосредственное начальство“ сказало було учителям подавати в одставку; та вже оступився за учителів гадяцький Школьний совіт (із земців та инших), одратував

тих „земскихъ школьныхъ тружениковъ“,—бо всі-ж знали, що се був народ зовсім смирний і так винний у „бунтарстві“, „як я тобі, Господи“!..

Однак страху нагнала тая пригода—великого! До такого ступня тепер залякані усі гадяцькі учительські душі (мужеського й женського роду), що й сказати не можна! Особливо що до „украінізму!“ Де тільки в кого була яка українська книжка,—хоч-би які баєчки,—все пішло на жертву всесожженія! Хіба, може, яка дуже одважна душа зоставила в хаті якесь оповіданнячко, або-що...

Та що-ж ви думаєте! „видима смерть—страшна“!..

Під своїм іменем учителі бояться тепер в українських лицедійствах навіть „Стецька“ грати! Все псевдоніми пішли на афішах; (бо щоб зовсім не грати, то таки не втерплять!). Навіть той, що завісу спускає, пишеться під псевдонімом.

Та що там казать! Полякалися навіть ті, хто, здається, в тій учительській халепі зовсім збоку стоїть: наприклад, у земському торговому Складі гадяцькому счезли українські книжки; то таки було в Складі побачиш розложені новинки й української літератури (якось були зьявилися в вікнах того Складу й номері „Рідного Краю“ вашого й книжки його),—тепер же мов корова язиком злизала українські книжки!

Отакий у нас відгомін був учительських курсів!.. Чи порадить хтось що-небудь сьому лихові, щоб сільським учителям, та й иншим українцям, не так уже дуже страшно було, особливо за їх таки-ж прирожденне українство?—Бог його зна!

1911 р. **Гадяцький.**

Українське слово й мистецтво.

Нові книжкі:

„*Спів соловья*“. III-й збірник віршів Олекси Коваленка. Київ. Українське видавництво „Ранок“. Ціна 15 коп.

„*На хвилях смутку*“—вірші М. Вдовиченка. Видавництво „Хвилі“. Київ, ціна 50 коп.

„*Китиця незабудьків*“—вірші Ірми Остапівни. Чернівці, накладом товариства українських студентів „Січ“. Ціна 30 сотиків. 25% на Українські Школи в Галичині і Буковині.

„*Всеукраїнський Катехизм*“. („Що мусить знати кожний

Українець?"). І. Видавництво „Всеукраїнська бібліотека". Число 1. Вижниця, 1911 р. Ціна ? Адреса видавництва: Торговельно-промисловий Союз у Вижниці н/Ч. (Буковина. Для автора Вс. К.).

„*Лѣтопись екатеринославской Ученой Архивной Комиссіи.* Изданіе подъ редакціей А. Синявскаго. Выпускъ 7-ой". (З двома портретами:—сотника Гонти і письменника Н. Закревського). В книжці більш як третина (116 стор.)—тексту українського: „Народная память о Запорожьѣ, преданія и разсказы",—катеринославські записі відомого етнографа Я. Новицького.

Краківська вистава гуцульських виробів Мистецькі вироби, (різбярські, ткацькі, гончарські й ин.), українського племени в Австрії—гуцулів—остатніми часами звернули на себе велику увагу поляків: між иншим, польська спілка помочі промисловцям („Liga pomoci przemysłowej") вже 8-ий рік улаштовує в Кракові, на Різдвяні Святки, виставу гуцульських виробів. Сього року та „Спілка" прислала львівській часописі „Діло" листа, звертаючи увагу на те, що гуцульські вироби мають у Кракові великий попіт і що було-б добре, як-би люде прихильні до сієї справи подбали про те, щоб на краківську виставку було більше прислано гуцульських народних виробів. До сієї пори посередниками в постачанню тих виробів були жиди,—вони-ж і мали собі при тім найбільший заробіток; з недавнього-ж часу до помочі гуцулам промисловцям стали українські торгові товариства „Сокільський базар", та „Народна торговля" й инші. Багато в сій справі може пособити й праця опрічних людей.—Писати в справі спогаданої вистави треба на таку адресу: Liga pomoci przemysłowej Filia w **Krakowie**, ulica Straszewskiego, 28.

Українські конкурси. Серед скількох українських конкурсів, уряжаних сього року,—де-які не вдалися, бо на конкурсі Шевченківськім і на конкурсі літературнім,—(на гумористичне оповідання),—нікому не дано *першої* премії, дано лише 2-гу й третю; два-ж конкурси вдалися: дано першу премію (артистові Жукову, 400 рублів) за малюнок для харківської „Художественной Школы", і першу-ж премію (75 рублів), на конкурсі, що оповіщав д. Садовський,—за кращий малюнок для запони в театрі, де грає Товариство Садовського,—в Театрі Київського Народного Дому (давнішого Общества Грамотности). Сей остатній малюнок, артиста Корделлі, зло-

жено з поперечних і подовжніх українських узорів; посередині вміщено краєвид і постать української дівчини.

— З 10 декабря по 10 янв. в Київ. городському музеї відбудеться Українська артистична виставка малярства, різбярства і будівництва.

В Жюрі увійдуть: Ф. Балавенський, М. Біляшевський, І. Бурячок, І. Генюк, Г. Дядченко, І. Іжакевич, Ф. Красіцький, В. Крічевський, П. Левченко, І. Макушенко, О. Олесь, М. Орлов, Е. Сердюк, Е. Трипольска, І. Труш, П. Холодний. Зацікавлених виставкою просять вдаватись по адресі: Київ, Політехнікум д. № 1 кв. 14. П. Холодному.

За скілька день до виставки збереться жюрі, огляне всі достачені малюнки й дасть свій присуд, которі з них можна виставити.

— **Заньковецька**—гостює в Москві, грає в Товаристві Гайдамаки. Для своїх виходів вибрала такі пьеси: Лимерівна—Мирного, Безталанна—Карого, Лісова квітка—Яновської і „Глитай"—Кропивницького Московська часопись „Утро Россіи" помістила про Заньковецьку свою замітку під заголовком—„Украинская Дузе" і високо підносить артистичну снагу Заньковецької. Так само пишуть і инші московські часописі. Українці, що проживають у Москві, та й всі инші присутні в театрі, надзвичайно тепло вітали Заньковецьку, викликаючи її без-кінця, гукаючи їй славу, та осипаючи квітками й листочками з написом „Ясне сонечко української сцени!" і т. д.

— **Полтавські артистичні товариства**. В Полтаві заснувалось літературно-музичне товариство „Баян"; воно вже складає свій хор, гадає теж про влаштування відчитів. Друге товариство, „драматично-музичний гурток", пильно клопочеться про постанову на сцені українських творів.

Бібліографія.

І. А. Волошиновський. „Дріжджі". (Оповідання з селянського життя). Видавництво „Дністер" в Камьянці-Подільському.

„Дріжджі"—се та розумна й діяльна сила людська, що жила в душі Сімона, ватажка в оповіданню п. Волошиновського. Селянський хлопець з-роду, Сімон здобув з великим

трудом освіту, служив по економіях, навчився дотепно хазяйнувати, а потім, вернувшись до рідного села, живим прикладом доводить своїм односельчанам, чого-то можна досягти розумною працею: раніше те село Лука (де діється справа), було поганішим на всю волость. „Звідки старець?—з Луки. Звідки злодій?—з Луки. Де найбільше судів?—у Луці. Де найбільше пьють?—у Луці. А тепер, (відколи розподав свою загарливу працю Сімон), село росте як на дріжджах“. Такий зміст оповідання п. Волошиновського, відомого українського кооператора й редактора-видавця селянської газети „Світова Зірниця“. Мова в оповіданню проста й гарна, з подільськими відмінами.

Було-б дуже бажано, щоб оповідання п. Волошиновського знайшло собі широкий доступ до села.

Книжечка видана чепурненько й ціна їй дуже дешева: 148 стор.—30 коп.

Сміховина з життя.

Поміщикові А. Л. треба було зімою перебратися через Дніпро, з Полтавщини на черкаський бік. Була зіма й перебратися можна було по льоду, тільки треба було знайти когось, щоб знав, чи нема де-якої ополонки, або й розколини (бо зіма вже кінчалась). Пан і найняв собі одного побережного дідка, за 15 копійок, щоб провів його. Та й потюпали обоє. Дід попереду, з плішнею в руці, йде та випробовує лід, штурхаючи. Де небезпечно—минає, або переступить; назад не озирається. Тим часом пан якось ненароком попав у ополонку. Кричить пан „Ратуйте!“ а дідкові байдуже, бо він був глухенький, то й не дочув,—ішов собі далі. Тільки вже близько коло другого берега озирнувся, бо став, щоб утерти чоло від утоми. Дивиться, аж пана вже й не видно... Похитав дід головою, та й каже: „Про-о-пали мої 15 копійок“!.. Жалівся на те й людім, як позбігались. S.

Ретельна попечителька. В полтавському с. Михайлівці, заходом пані попечительки земської школи, заведено в школьну науку військову муштру і для школярок: дівчатка селянські муштруються, ходять, пошикувавшись рядками, та співають вояцьких пісень.

Редакторка-видавниця **О. Косач (О. Пчілка).**